

І. КРИП'ЯКЕВИЧ – УЧЕнь, СПІВРОБІТНИК, ПОСЛІДОВНИК М. ГРУШЕВСЬКОГО

Присвячено висвітленню співпраці видатного галицького історика І. Крип'якевича з його вчителем, науковим наставником М. Грушевським.

The article is devoted to cooperation of well-known Galician historian I. Krypiakewech with his teacher, scientific mentor M. Hrushevskyi

Останнім часом імена двох видатних істориків України – М. Грушевського та І. Крип'якевича дедалі частіше згадуються разом, тому зрозумілий інтерес до питання про їх наукову співпрацю й особисті взаємовідносини. Дослідники біографії М. Грушевського не обминають увагою його Львівську історичну школу і її представників, у тому числі І. Крип'якевича. Більшість авторів біографічних нарисів, присвячених життєвому та науковому шляху І. Крип'якевича завжди зазначали, що І. Крип'якевич був учнем М. Грушевського. Правда, у радянські часи вплив М. Грушевського на І. Крип'якевича та вірність останнього науковим традиціям свого вчителя були предметом його обвинувачень або, у кращому випадку, згадувалися як прикра обставина в його біографії.

Роки незалежності повернули українському народу імена видатних діячів науки, звільнилася від ідеологічної заангажованості оцінка їх творчого доробку. Найбільшу увагу ролі М. Грушевського в науковому становленні І. Крип'якевича в цей період приділив Я. Шашкевич [6].

Першим спеціальним дослідженням про наукову співпрацю і взаємні стосунки двох істориків стала праця Р. Крип'якевича за матеріалами неопублікованого листування та мемуарів [40]. До цієї теми син академіка звертався також у статті "Іван Крип'якевич – історик України" [39].

І. Крип'якевич був одним з найталановитіших учнів М. Грушевського, що став видатним українським істориком, професором, академіком НАН України, ученим зі світовим ім'ям. Ще під час навчання в польській гімназії м. Львова у нього визріло бажання стати істориком України. Готуючись здійснити свою мрію, юнак читав "Записки НТШ", які редагував М. Грушевський, а також перші томи "Історії України-Руси", "Розвідки й матеріали до історії України-Руси", "Хмельницький і Хмельниччина" й інші його праці [48]. Вони стали для гімназиста не тільки важливим джерелом поповнення його знань з національної історії, але й прикладом наукового дослідження, і викладу історичного матеріалу. "...Треба ся учити, як люди думають", – писав він у своєму щоденнику [48].

Глибоко поважаючи авторитет великого вченого й усвідомлюючи брак власного наукового досвіду, І. Крип'якевич наважується звернутися за методичними порадами до вже визнаного на той час вченого М. Грушевського, що був для нього, як і для більшості тогочасної творчої молоді, вершиною історичного генія. Як свідчить щоденник Крип'якевича, він планує написати лист М. Грушевському, з такими запитаннями: "1) як вчити ся історії; 2) які помічні науки (підручники!); 3) як ся приготувати до університета; 4) чи варто з практичн[их] зглядів вчити ся арабськ[ої] мови; 5) цікаві незроз'язані питання" [48].

Самого листа І. Крип'якевича до М. Грушевського не збереглося, а от поштова картка-відповідь від 17 травня 1903 р. міститься в родинному архіві Крип'якевичів [49]. Відомий історик уважно і доброзичливо поставився до початківця. Він тактовно цікавиться рівнем підготовки гімназиста: "мусів би знати, що читали" [49]. Даючи практичні поради, рекомендує простудіювати певні вітчизняні і зарубіжні праці, вказує на недослідженість XVIII і XIX ст. Бажаючи ближче познайомитися з допитливим юнаком,

М. Грушевський запрошує І. Крип'якевича на бесіду: "без церемонії зголосить ся до мене чи в Тов[ариство] ім. Шевченка, чи дома, а я радо послужу" [49].

Ближче молодий І. Крип'якевич познайомився з професором улітку 1904 р. на підготовчих "наукових курсах" перед вступом до університету, на яких поряд з іншими львівськими науковцями викладав М. Грушевський. У 1904 р. Іван Крип'якевич вступив на філософський факультет Львівського університету (тоді – ім. Цісаря Франца І). Майбутньому вченому пощастило: курс історії читав проф. Грушевський, який став його науковим керівником. У своїх спогадах І. Крип'якевич відмічав, що найціннішим у викладах М. Грушевського було те, що всі події він розглядав з погляду українця. У той час як лекції професора, на думку І. Крип'якевича, були не достатньо адаптовані до студентської аудиторії (це був виклад частин його "Історії України-Руси"), семінар ("історичні вправи") М. Грушевського "був дуже цінним" [38, с. 89]. На семінарі студенти зачитували свої роботи і вели дискусії, які інколи продовжувалися у професора вдома. М. Грушевський підводив підсумки, виявляючи досвід дослідника і широку ерудицію. "Не знав я іншої людини, – писав І. Крип'якевич пізніше, – яка володіла б таким великим знанням джерел і літератури з історії України, – від передісторії до XIX ст." [39, с. 82]. Молоді історики, серед них і Крип'якевич, працювали над історичними джерелами, обговорювали праці інших дослідників, здійснювали історичні дослідження і так поступово залучалися до самостійної наукової праці.

І. Крип'якевич зазначав, що "дуже ввічливий і доступний" М. Грушевський був для молодих "прихильним товаришем": "Часто запрошував студентів до своєї хати, де мав чудову бібліотеку; кожної хвилини двері його хати були для них відчинені, він ніколи не шкодував свого дорогоцінного часу на балачки з "недопеченими вченими" [34, с. 460]. І. Крип'якевич та М. Кордуба відзначали "сердечну опіку" М. Грушевського і "безпосередність зносин" з академічною молоддю [2, с. 23]. М. Грушевський щедро ділився зі студентами своїми знаннями і досвідом, а також заохочував їх публікувати свої праці, зокрема, у "Записках НТШ", які редагував, доручав коректорську, рецензійну роботу. З того часу збереглися листи-записки М. Грушевського до І. Крип'якевича, у яких він пропонує обговорити перші наукові праці свого студента, що готувалися до друку, доручає підготовку рефератів, оглядів, рецензій, покажчиків та приміток, виконання коректури частин "Історії України-Руси" [40, с. 25]. Листування такого змісту продовжувалося і пізніше [52, арк. 435 зв., 436, 440 зв.].

Ураховуючи відповідальність та сумлінність здібного студента-першокурсника, а також ґрунтовне знання ним латинської та німецької мов, якими були написані раецькі акти, М. Грушевський доручив саме йому підготовку публікації львівських міських актів XV–XVI ст. (до речі, цей проект М. Грушевського чекав на свого виконавця з 1894 р.). Результатом праці І. Крип'якевича в архівах стала монографія "Львівська Русь у першій половині XVI ст". [28], високо оцінена М. Грушевським ("Від "А" до "Зет" – новий матеріал" [39, с. 83]), а також збірник "Матеріали до історії Львівської Русі (1460–

1550)" [29]. На основі львівських архівних матеріалів молодим науковцем також були написані праці "Русини – властители у Львові в першій половині XVI ст." [37], "Матеріали до історії торгівлі Львова" [30]. Взагалі впродовж 1905 р. І. Крип'якевич опублікував більше десяти оригінальних праць і рецензій. Така висока наукова продуктивність молодого дослідника була обумовлена, насамперед, наявністю сформованої історичної школи проф. М. Грушевського, який зумів збудити натхнення до наукової праці в молодого історика.

Методичне керівництво роботою в архівах, залучення до активної праці в межах семінару, а далі в складі НТШ, згодом організація наукових відряджень до архівів Кракова, Варшави, Москви – усе це стало сприятливим ґрунтом для становлення І. Крип'якевича як науковця. Крім того, професор умів розкрити широкі перспективи наукової роботи. Ще студентом І. Крип'якевич вступив у НТШ, став членом історично-філософської секції, якою керував М. Грушевський.

Активна громадська діяльність І. Крип'якевича в студентські роки не могла заглушити прагнення серйозно займатися наукою, і в цьому він вбачав заслугу М. Грушевського, що "сам був незвичайно витривалим науковим працівником", а також "умів відхнути замилювання до дослідчої праці" [38, с. 98].

У 1905 р. Археографічна комісія НТШ ухвалила відправити в "археографічну екскурзію" для збирання архівних матеріалів з історії козащини кінця XVI – середини XVIII ст. в межах підготовки видання корпусу архівних джерел, ініційованого М. Грушевським [11], молодих науковців. І. Крип'якевич, що виїхав до Кракова [12], повинен був опрацювати джерела від початкового періоду козащини до 1648 р. [21, с. 61]. Комісія фінансувала наукову роботу в закордонних архівах з коштів, що виділялися Міністерством освіти [7, с. 10].

І. Крип'якевич працював у рукописних відділах бібліотеки Чарторийських та при Ягеллонському університеті. Про роботу дослідника в Кракові дізнаємося детальніше з листування І. Крип'якевича з М. Грушевським. Звітуючи про виконану роботу за перший тиждень перебування у Кракові, І. Крип'якевич писав 18 липня: "До тепер я зміг переглянути лиш два кодекси, але й рівночасно скопіював до 80 сторін мого письма (~до 30 сторін друку); се матеріали до 1622 і 1627 рр." [52, арк. 437 зв.]. Дослідником було знайдено декілька оригінальних листів М. Дорошенка. Слід зауважити, що спочатку І. Крип'якевич сам копіював документи [52, арк. 425, 438], але пізніше, зважаючи на великий обсяг роботи, почав користуватися послугами переписувачів, а деякі рукописи пересилав до Львова [52, арк. 433].

І. Крип'якевич першим з усіх членів АК НТШ, що брали участь в археографічних експедиціях, підготував до видання збірку актів під назвою "Матеріали до історії української козащини: Т. І. Документи по рік 1631" [31]. Слід зауважити, що з козацької серії вийшли тільки три томи, а саме: матеріали 1540–1631 рр. І. Крип'якевича, матеріали до Хмельниччини М. Кордуби і Ватиканські матеріали до Хмельниччини С. Томасівського [26, с. 409].

Для успішного продовження досліджень з історії козащини необхідно було ознайомитися з архівними документами Варшави і Москви. У Варшаві, куди І. Крип'якевич виїхав у 1910 р., він за дорученням АК збирав матеріали про початковий період козащини та Хмельниччину [8, с. 314–315; 9, с. 314]. Ним було виявлено цікаві акти у відділах рукописів бібліотеки університету та магнатських збірок – Пшездєцьких, Красінських, Замоїських. "Переглянув я чотири бібліотеки: Красінських, Замоїських, Пшездєцьких й університетську та винотував усі українця, – матеріялу є багато і досить ріжноро-

дний. Спеціально перестудіював я 1640 рр. і Хмельничину і зібрав усе, що знайшло ся нового, – поза мою збіркою лишать ся у Варшаві хіба тільки дуже другорядні жерела", – відзначав дослідник у листі до М. Грушевського [52, арк. 429]. В іншому листі І. Крип'якевич повідомляв: "...переглядаю рукописи ординації Замоїських. До козащини й взагалі України, нотую все, що тільки знаходжу, – але матеріялів для нас тут небагато. До 1640–48 рр. знайшли ся деякі королівські листи (оригінали) зі звітками про платню козакам і т. ін." [52, арк. 426 зв.]. Найважливішим документом бібліотеки він вважав збірку актів під № 1807, так званий кодекс Т. Корзона, у якому було зібрано документи з 1580 р. до кінця XVIII ст., і, передаючи його зміст М. Грушевському, підкреслював необхідність повного копіювання кодексу [52, арк. 426 зв.]. Про хід своїх наукових пошуків історик регулярно інформував у своїх листах М. Грушевського. Учитель давав йому корисні поради та висловлював побажання, наприклад: "Якби знайшлися ще які гравюри, рисунки або пам'ятки козацькі, будь ласка, мені напишіть" [41, с. 341].

У листі І. Крип'якевича до М. Грушевського знаходимо дату від'їзду вченого до Москви: "Нині віїду в дальну дорогу – до Москви" (лист датований 28 листопада 1910 р.) [52, арк. 430 зв.]. До Москви І. Крип'якевич приїхав на початку грудня 1910 р. [53, арк. 9]. Тут дослідник виявив документи про взаємини українського гетьманського уряду з Росією в середині XVII ст. Працював у Рум'янцевському музеї, в архівах Міністерств юстиції та закордонних справ. Серед цінних наукових знахідок з цієї поїздки були оригінали документів Б. Хмельницького та І. Виговського а також листи козацького старшини І. Караїмовича, на основі яких історик пізніше підготував публікацію [23]. Працюючи в Міністерстві юстиції, І. Крип'якевич натрапив на недосліджені до тих пір реляції прикордонних московських воєвод, у яких знайшли відображення події на Україні доби Хмельниччини [25]. Серед віднайдених матеріалів було виявлено козацькі листи, скріплені оригінальними печатками, вивчення яких стало темою окремого дослідження вченого [24]. Важливою науковою знахідкою стали 10 листів Б. Хмельницького до російських урядовців 1650–1657 рр., опубліковані І. Крип'якевичем у 1928 р. [35]. Результати поїздки І. Крип'якевича в Москву були обговорені на засіданні Археографічної комісії НТШ у березні 1911 р.

Слід зауважити, що І. Крип'якевич був на боці вчителя й у складний момент його життя – під час конфлікту М. Грушевського із членами НТШ в 1913 р. Згадуючи про складання М. Грушевським повноважень голови НТШ, І. Крип'якевич писав: "Це була незвичайна втрата для НТШ і для української культури. Грушевський був творцем Товариства – він надав йому науковий характер, притягнув до нього цілий ряд нових людей, пильнував, щоб роботи стояли на науковому рівні, сам зредагував більшість видань, виховав молоде покоління науковців, як ніхто інший до того, він проводив єднання культурних сил України, оборонив українську науку від нападок польських і російських реакціонерів, утримував живий зв'язок з російськими прогресивними ученими, з його ініціативи зібрано велику бібліотеку НТШ і музей, він підняв НТШ до становища академії наук – заслуги його були величезні" [38, с. 108]. Разом з тим, І. Крип'якевич зазначав, як недоліки, нетерпимість М. Грушевського до опозиції, його авторитарну вдачу, невміння співпрацювати з людьми, які в чому-небудь з ним не погоджувалися, намагання опиратися на залежних від себе. Усе-таки, на думку І. Крип'якевича, М. Грушевський зміг би піти на компроміс, але груба боротьба проти нього змусила його залишити посаду. М. Грушевський

був обраний головою НТШ, але внаслідок голосування перемогу одержав опозиційний "виділ" (рада), на який він не міг опиратися в роботі. І. Крип'якевич підкреслював, що сам він був на боці М. Грушевського, хоча не погоджувався з пропонованим ним складом виділу, тому той, не вважаючи його беззастережним прихильником, образився, і відносини між ними припинилися аж до 1928 р. [38, с. 108].

Будучи редактором "Записок НТШ" (з 1924) і головою Історико-філософської секції Товариства (з 1934), І. Крип'якевич став продовжувачем справи М. Грушевського – неперевершеного організатора наукової праці.

У 1920-ті рр. зміцнюються зв'язки між Товариством і Всеукраїнською Академією Наук (ВУАН), що стало можливим завдяки спільним зусиллям М. Грушевського і К. Студинського, який тоді очолював НТШ. Історична секція ВУАН, у якій провідну роль відігравав М. Грушевський (з 1924 – академік ВУАН, а з 1929 р. – академік АН СРСР) працювала найплідніше. Вона складалася з багатьох кафедр, комісій, комітетів, видавала журнал "Україна". Академік Грушевський керував Науково-дослідною кафедрою історії України (НДКІУ).

Розгорталася і співпраця І. Крип'якевича з ВУАН й іншими науковими установами. З 1926 р. він публікував статті в київських журналах і щорічниках. Західноукраїнського читача І. Крип'якевич знайомив з науковим життям у Наддніпрянській Україні, друкуючи в "Записках НТШ" огляд "Історичні видання Української Академії Наук у Києві 1921–1927 р." (1928) [27] та статтю "Всеукраїнський біографічний словник ВУАН" в газеті "Діло" за 1930 рік [22]. У 1928 р. він був обраний дійсним членом Археографічної комісії ВУАН [18, арк. 4].

З квітня 1928 р. відновлюється листування І. Крип'якевича з М. Грушевським. У листі до І. Крип'якевича від 19 квітня 1928 р. М. Грушевський висловлював надію, що він залучиться "до групи тих, що працюють з нами" [40, с. 32]. Він вважав свого учня тим, хто, незважаючи на труднощі наукової роботи в Галичині "не спускають рук і ведуть сю роботу далі" [40, с. 32]. Високо оцінюючи роботу галицьких науковців, М. Грушевський закликав "не спускати фани з нашої Західно-Української безтитової Академії" [40, с. 32]. У листуванні М. Грушевський порушував питання реферування оглядів історичних наукових праць, що друкувалися в Західній Україні, інформування про діяльність НТШ, запрошував І. Крип'якевича на археографічну нараду та ін. М. Грушевський у листі до К. Студинського від 14 жовтня 1928 р. писав: "Крип'якевич виявляє охоту розширити роботу на провінції і у Львові в зв'язку з Ком[ісією] Зах[ідної] України і Істор[ичною] секцією взагалі. Я радив йому порозумітися з Вами, як співголовою Комісії Зах[ідної] Укр[аїни]" [43, с. 233].

Коли у листопаді 1928 р. І. Крип'якевич був переведений до м. Вонгровці (корінна Польща) внаслідок протесту проти відкритого прояву шовінізму з боку вчителів й учнів у 12-й польській гімназії у Львові, де він працював [38, с. 121], М. Грушевський намагався підтримати свого учня у ситуації, що склалася. Розуміючи, що ця подія глибоко вразила вченого як "матеріальна і моральна руїна" [15, арк. 15], М. Грушевський звернувся до Управління науковими установами України з проханням затвердити І. Крип'якевича дійсним членом Історичного відділу НДКІУ. Виявляючи турботу про вченого у скрутний для нього час, М. Грушевський писав: "Кафедра думає, що в сей момент треба було б простягти руку сьому визначному львівському історик, підтримати його морально і матеріально. Коли б Укрнаука затвердила його дійсним членом і знайшла можливим визначити йому хоч би половину ставку, се б сильно скріпи-

ло його становище і надхнуло його новою відвагою й рішучістю супроти нинішніх трудних обставин галицького українського життя" [45, арк. 208]. Крім того, М. Грушевський переконливо обґрунтував доцільність прийняття І. Крип'якевича до НДКІУ, підкреслюючи, що науковець "дуже щасливо поєднує при тім працю над вишукуванням нових матеріалів, пильним дослідом уже опублікованого і зведенням досягнутого в ширших підсумках. При тім виявляє визначний науково-організаційний хист, тому не тільки для наукової праці кафедри, як і для утримання зв'язку з науковими робітниками Західної України він був би дуже цінним. Він міг би не тільки помагати членам Катедри в використовуванню матеріалів Західної України, але і втягати місцеві наукові сили в процес нової наукової праці Радянської України" [44, арк. 9]. Наведені докази, без сумніву, вплинули на затвердження І. Крип'якевича на початку жовтня 1929 р. дійсним членом НДКІУ, що стало своєчасною підтримкою вченого, який змушений був через матеріальні нестатки навіть розпродувати свою бібліотеку [41, с. 336].

Як стверджує Л. Винар, тоді ж М. Грушевський хотів рекомендувати І. Крип'якевича як авторитетного дослідника історії козаччини на академіка ВУАН, проте "з цього нічого не вийшло через тодішню советизацію Академії, яка під кінець 20-х рр. вже поступово ставала партійною установою" [2, с. 164].

У квітні 1929 р. [19, арк. 5] І. Крип'якевич приїхав до Києва на запрошення М. Грушевського під час своєї відпустки через "хворобу" після інцидента у львівській гімназії [38, с. 122]. Приїзд у Радянську Україну дав йому можливість ближче познайомитися з її науковим і культурним життям. І. Крип'якевич відвідав Академію наук, ознайомившись насамперед з роботою її історичної секції, прочитав реферат зі своїх праць про державу Богдана Хмельницького [16, арк. 10], зробив доповідь на тему "Вільний порт у Старому Бихові 1657 р." [17, арк. 14–15].

І. Крип'якевич брав участь у підготовці збірника "Західна Україна" у 1929 р., взявши на себе завдання налагодження зв'язків з авторами і підготовку рукописів [14, арк. 5]. Учений також підготував статтю "Полуднева Україна в часи Богдана Хмельницького" для збірника "Полуднева Україна" [36], який тоді не вийшов друком. Призупинилася робота і над збірником "Західна Україна" у зв'язку із назріваним розгромом історичних установ, створених й очолюваних М. Грушевським, арештами самого вченого, а також керівника комісії історії Західної України Ф. Савченка, звинувачених у поширенні буржуазно-націоналістичних ідей. Внаслідок репресій і тиску з боку тоталітарного режиму було поховано ідею видання наукового збірника з історії західноукраїнських земель, що виникла на ґрунті похваллення співпраці НТШ і ВУАН 1930-х і в реалізацію якої протягом півтора року стільки праці вклали М. Грушевський та І. Крип'якевич [50, с. 771–772].

Репресії проти української інтелігенції в Радянській Україні кінця 1920–1930х рр. поклали кінець плідній співпраці НТШ з ВУАН. В останньому із збережених листів до І. Крип'якевича, написаному 6 вересня 1930 р., М. Грушевський описує ці події: "Та "інтензивна праця", котру Ви згадали в листі, переходить в минуле. Науково-дослідча кафедра наша знята з бюджету і з 15. IX перестане існувати. Археограф[ічна] комісія і Комісія Зах[ідної] Укр[аїни] відійшли від моєї комісії: їх приведено до президії відділу.... Від збірника Зах[ідної] Укр[аїни] вимагається, щоб головну увагу звернено на найновіші часи, на клясову боротьбу, революційні теми" [41, с. 357].

Тривожні події складних 1930-х рр., знайшли відображення в листах дружини Крип'якевича: "Чи іс-

тор[ична] секція при Київськ[ій] Ак[адемії] Наук вже розв'язана, чи щойно задумують розв'язати? Що буде з Груш[евським] і наш[ими]? Та й ти, Іван[ку], не будеш міг вже працювати для Києва!" [54, арк. 5].

У 1931 р. було розпущено Історичну секцію ВУАН, яку очолював М. Грушевський. Органи ДПУ УСРР навесні й улітку 1932 р. "відпрацьовували сюжети зв'язків" М. Грушевського з урядами імперіалістичних держав й емігрантськими центрами. Так, приїзд у 1927 р. до Києва парижанина Андре Мазона використали для створення версії про контакти М. Грушевського з урядовими колами Франції, які очікували від керівництва УНЦ (Українського національного центру) активізації підривної роботи напередодні інтервенції проти СРСР. За цією версією, на зворотньому шляху Мазон відвідав Львів, де зустрівся із К. Студинським, І. Свенціцьким, В. Щуратом, І. Крип'якевичем та обговорив з ними питання про допомогу інтервенції з боку Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) [46, с. 19]. Михайла Сергійовича під приводом причетності до УНЦ було вислано до Росії. На адресу І. Крип'якевича полетіли грубі звинувачення: "шпигун-історик", "фашист і гетьманець".

2 квітня 1932 р. Комісія Західної України, яка з 1931 р. цілком перейшла на основи марксистсько-ленінської методології [14, арк. 2], на внутрішньому засіданні "членів Герасимчука, І. Крип'якевича, В. Дорошенка, М. Мочульського, М. Сіцінського та Р. Роздольського, які до цього часу не виявили жодної участі в роботі і які побільшости ідеологічно ворожі пролетарській науці", виключила зі свого складу [14, арк. 21].

24 листопада 1934 р. М. Грушевського не стало. У зв'язку з його смертю, 8 грудня 1934 р. відбулася спільна для всіх секцій НТШ жалібна академія, на якій І. Крип'якевич виступив з доповіддю "Михайло Грушевський – історик". Він був також автором некролога [32], книги про життя і діяльність видатного вченого [33], а пізніше статті "Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894–1913 рр." [26].

Ідеологічні гоніння І. Крип'якевича 1940 рр. були пов'язані з критикою "буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського та його "школи". У 1946 р. обкомом партії за вказівкою ЦК КП К(б) були організовані розширені пленарні засідання кафедри історії України Львівського університету, на яких обговорювалося ставлення львівських істориків до історичної концепції М. Грушевського та учнів його школи. На засідання залучалися також прихильники школи Грушевського, можливо, для того, щоб вони мали можливість остаточно "розкритися", чи визнали свої "помилки" [5, с. 98]. І. Крип'якевичу закидали, що він стояв не на марксистських, а на "націоналістичних позиціях": "Всі події розглядаються ним з погляду української нації, української національної держави. В основі історичного процесу проф. Крип'якевич, як і Грушевський, обстоює принцип української національної державності" (переклад з рос. – 3.1.) [51, арк. 19]. І. Крип'якевича не вдалось примусити виступити із "брудною лайкою на М. Грушевського" [5, с. 94]. Ученого обвинуували в тому, що він в усіх виступах і в пресі уникає критики буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського і його школи, допускає трактування історичних подій в дусі цієї концепції, а інколи відверто вихваляє Грушевського як ученого [3, с. 4].

За матеріалами звіту Комісії Управління пропаганди й агітації ЦК ВКП(б) про перевірку стану ідеологічної роботи в Україні, що працювала на Україні в 1946 р., І. Крип'якевич 15 лютого на засіданні кафедри "вихваляв "заслуги" Грушевського, відкрито заявляв, що радянська історіографія поклала в основу його праці без

будь-яких суттєвих змін. Не одержавши відсічі, Крип'якевич, Кордуба й інші виступили в травні ц. р. з тими ж твердженнями на сесії відділу суспільних наук АН СРСР" (переклад з укр. – 3.1.) [42, с. 340–341]. З принциповою позицією Крип'якевича була пов'язана його "київська депортація" 1946–1947 рр.

М. Грушевський, без сумніву, відіграв визначальну роль у становленні І. Крип'якевича як ученого. Як і його вчитель, І. Крип'якевич був прихильником позитивізму в історіософії, але не сприймав його в абсолютному вигляді. Як історик і джерелознавець, І. Крип'якевич сформувався у межах історичної школи М. Грушевського у Львові, яка розвинула традиції київської школи документалістики, надавши їй яскраво вираженого національного забарвлення. "Не менше десяти років Крип'якевич перебував у полоні наукового чару свого професора", – відзначає Я. Дашкевич [6, с. 8]. Проте, розпочавши наукову діяльність як учень і послідовник народницької школи М. Грушевського, в 1920-ті рр. І. Крип'якевич став одним з найяскравіших представників державницького напрямку в українській історіографії.

Незважаючи на те, що М. Грушевський до кінця життя залишався істориком-"народником", а І. Крип'якевич пішов по лінії державництва, їх концептуальне розходження не було антагоністичним. М. Грушевський позитивно оцінював державотворчу діяльність українського народу, зокрема козацтво. І. Крип'якевич підкреслював заслуги свого вчителя не лише в дослідженні історії народу, а й держави: "Грушевський ясно поставив справу, що український нарід від найдавніших часів жив окремих життям, був творцем своєї держави й культури й навіть в часах занепаду не затрачував своєї національної окремішності, виявляв змагання до волі... З радістю змальовував розквіт нашого життя, могутність держави, високий стан культури, старався показати всьому світові, яке значіння мала колись Україна в житті Європи.... Він усе проголошував погляд, що держава повинна служити народним масам, дбати про їх добробут і культуру, бо тільки тоді вона стоїть на сильних основах" [34, с. 459]. У той же час, І. Крип'якевич теж визнавав значення соціальних виступів народних мас, не ідеалізував шляху, що було притаманне В. Липинському і його послідовникам. Він стояв на позиціях національного солідаризму, підкреслював не лише необхідність єднання всіх верств населення, але й той факт, що розмаху національній справі надавав "зрив народних мас" [20, с. 14–15]. І. Крип'якевич досліджував також проблеми "народницької" історіографії – економічні, матеріальні умови життя, соціальні рухи. Продовжуючи, по суті, дослідження М. Грушевського, він цікавився розвитком конкретних форм й елементів державності в контексті вирішення кардинальних проблем народного життя. Як зазначала Н. Полонська-Василенко, "значною мірою державницький напрям виріс на ґрунті схеми М. Грушевського, на блискучо доведеному факті тягlosti історичного процесу від княжої доби до ХХ сторіччя" [47, с. 24].

Незважаючи на деякі розбіжності наукових концепцій, ставлення І. Крип'якевича завжди відзначалося глибокою повагою до вчителя і щирою вдячністю. Він вважав, що М. Грушевський "це людина незвичайної енергії і невсипучої праці. Рівного йому організатора української науки досі не було і скоро не буде" [34, с. 462–463]. "Вінком пошани на могилу великого Вчителя", за словами Я. Дашкевича [6, с. 8], стала книга І. Крип'якевича "Михайло Грушевський. Життя й діяльність" [33].

Самого М. Грушевського радувало, що завдяки його зусиллям, "повиходило чимало людей, які полишили деякий, а часом і досить значний слід у науковій роботі, а деякі роблять науково і далі, не вважаючи на тяжкі

обставини (ідучи у хронологічному порядку, були то: Омел. Терлецький, О. Коренець, Мир. Кордуба, Стеф. Томашівський, Стеф. Рудницький, Ол. Целевич, Юр. Кміт, Зен. Кузеля, Ос. Чайківський, Вас. Герасимчук, Ол. Сушко, Фед. Голійчук, Ів. Джиджора, Ів. Корецький, Ів. Крип'якевич й ін.)" [4, с. 227].

Як і його великий вчитель М. Грушевський – творець знаменитої Львівської школи істориків – І. Крип'якевич створив свою історичну школу, виховавши плеяду істориків, відомих не тільки на Україні, а й далеко за її межами.

1. *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина // Український історик (далі – УІ). – 1990. – Ч. 1/4. 2. *Винар Л.* Михайло Грушевський як голова Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка // УІ – 1969. – Ч. 1/3. 3. *Горбатюк В.* Викорінимо залишки буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і його школи // Вільна Україна. – 1946. – 4 серп. 4. *Грушевський М.С.* Автобіографія, 1926 р. // Великий Українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського – К., 1992. 5. *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів // УІ. – 1996. – № 1/4. 6. *Дашкевич Я.* Іван Крип'якевич – історик України // Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів, 1990. 7. Діяльність секцій і наукових комісій // Хроніка НТШ (далі – ХНТШ). – 1906. – Ч. 25. 8. *Заболотна І.* До питання про археографічно-історичну спадщину І. Крип'якевича з історії Хмельниччини // Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – Вип. 12. 9. *Заболотна І.* Участь І. Крип'якевича в роботі НТШ у 1905–1918 роках: історико-археологічний аспект // Наукові записки з української історії. Зб. наук. ст. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – Вип. 14. 10. Записка предложена археографічній комісії проф. Грушевським в справі видання корпусу матеріалів до історії козаччини // ХНТШ. – 1905. – Ч. 24. 11. Засідання Археологічної комісії // ХНТШ – 1904. – Ч. 20. 12. Засідання археографічної комісії // ХНТШ. – 1906. – Ч. 26. 13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ). – Ф. X, № 4620. 14. ІР НБУВ. – Ф. X, № 4622-4681. 15. ІР НБУВ. – Ф. X, № 5329-5342. 16. ІР НБУВ. – Ф. X, № 17190-17191. 17. ІР НБУВ. – Ф. X, № 17284. 18. ІР НБУВ. – Ф. X, № 18622. 19. ІР НБУВ. – Ф. X, № 18623. 20. *Ісаєвич Я.* Іван Крип'якевич – історик і організатор наукового життя // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві (далі – Іван Крип'якевич у родинній традиції...) / Відп. ред. Я. Ісаєвич, упор. Ф. Стеблій. – Л., 2001. 21. *Капраль М.М.* Археологічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (нарис історії діяльності) // Український археографічний щорічник (далі – УАЩ). – 1999. – Вип. 3/4. – Т. 6/7. 22. *Крип'якевич І.* Всеукраїнський біографічний словник ВУАН // Діло. – 1930. – Ч. 9. – 14 січ. 23. *Крип'якевич І.* До характеристики Ілляша Караїмовича // Записки

НТШ (далі – ЗНТШ). – 1915. – Т. 122. 24. *Крип'якевич І.* З козацької сфрагістики // ЗНТШ. – 1917. – Т. 123/124. 25. *Крип'якевич І.* З пограничної українсько-московської перелипки // ЗНТШ. – 1929. – Т. 150. 26. *Крип'якевич І.* Історико-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894–1913 рр. // ЗНТШ. – 1991. – Т. 222. 27. *Крип'якевич І.* Історичні видання Української Академії Наук у Києві 1921–1927 рр. // ЗНТШ. – 1928. – Т. 149. 28. *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст. // ЗНТШ. – 1907. – Т. 77, кн. 3. – С. 77–106 та ін. 29. *Крип'якевич І.* Львівська Русь в першій половині XVI ст.: Дослідження і матеріали / М. Капраль. – Л., 1994. – Вип. 2. 30. *Крип'якевич І.* Матеріали до історії торгівлі Львова // ЗНТШ. – Т. 65, кн. 3. 31. *Крип'якевич І.* Матеріали до історії української козаччини. Т. 1: Документи по рік 1631 // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1908. – Т. 8. 32. *Крип'якевич І.* Михайло Грушевський (Некролог) // ХНТШ. – 1935. – Ч. 72. 33. *Крип'якевич І.* Михайло Грушевський. Життя і діяльність. – Л., 1935. 34. *Крип'якевич І.* Михайло Грушевський. Життя і діяльність // Великий Українець. – К., 1992. 35. *Крип'якевич І.* Неопубліковані листи Богдана Хмельницького. 1650–1657 рр. // ЗНТШ. – 1928. – Т. 149. 36. *Крип'якевич І.* Полуднева Україна в часи Богдана Хмельницького // УАЩ. – К., 1993. – Вип. 2. 37. *Крип'якевич І.* Русини – властители у Львові в першій половині XVI ст." // Науковий збірник, присвячений М. Грушевському. – Л., 1906. 38. *Крип'якевич І.* Спогади (Автобіографія) // Іван Крип'якевич у родинній традиції... 39. *Крип'якевич Р.* Іван Крип'якевич – історик України // Дзвін. – 1990. – № 5. 40. *Крип'якевич Р.* Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич. (За мат. неопублікованого листування й мемуарів) // УІ. – 1991. – № 1/2. 41. *Крип'якевич Р.* Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич (За мат. неопублікованого листування й мемуарів) // Іван Крип'якевич у родинній традиції... 42. Культурне життя в Україні. Західні землі. Док. і мат. : У 2 т. – К., 1995. – Т. 1. 43. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – Л., Нью-Йорк, – 1998. 44. *Науковий архів Інституту історії України НАН України (далі – НА ІУ НАН України) – Оп. 1-л, спр. 10, № 26. 45. НА ІУ НАН України – Оп. 3, спр. 170. 46. *Пирія Р.Я.* Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття (1924–1934). – К., 1993. 47. *Полонська-Василенко Н.* Нарис історіографії України // Полонська-Василенко Н. Історія України : У 2 т. – К., 2002. – Т. 1. 48. Родинний архів Крип'якевичів (РА Крип'якевичів). – П. 324. – Щоденник І. Крип'якевича. 1903–1904 рр. 49. РА Крип'якевичів. – П. 324. – Лист М.С. Грушевського до І.П. Крип'якевича. 1905 р. 50. *Стеблій Ф.* Збірник "Західна Україна" – нездійснений проєкт М. Грушевського й І. Крип'якевича // Іван Крип'якевич у родинній традиції... 51. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 70, спр. 568. 52. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України). – Ф. 1235, оп. 1, спр. 573. 53. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України) – Ф. 309, оп. 1, спр. 154. 54. ЦДАЛ України. – Ф. 357, оп. 1, спр. 14. 55. *Юркова О.* Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924–1930 рр.). – К., 1999.*

Надійшла до редколегії 18.01.06

3. Зайцева, канд. іст. наук, доц.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ РУСІ ДО ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглянуто роль М. Грушевського в інституціональному розвитку української науки в кінці XIX – на початку XX ст. In the article light upon is problem of Grushevsky's role in the development of Ukrainian science.

Михайлові Грушевському присвячено значне коло різних за аудиторним призначенням, форматом, жанрами та тематикою публікацій. Ще недавня перевага в Україні інтересу до суто політичних напрямів діяльності сьогодні почала поступатися іншим аспектам біографії цієї видатної постаті історії України. М. Грушевський дедалі частіше окреслюється істориками на тлі справи, якій він був вірний усе своє життя – організації української науки. Спираючись на здобутки грушевськознавства, автор має на меті висвітлити роль М. Грушевського в українському науковому русі, який до Першої світової війни вийшов на організаційно-інституційний рівень.

Витоки новітньої української науки дослідники услід за М. Грушевським ведуть із часу виходу у 30-х рр. XIX ст. українознавчих праць першого ректора Університету св. Володимира М. Максимовича. До організаційно-автономного стилю українських досліджень тяжіли В. Антонович, О. Кониський, М. Драгоманов, О. Барвінський, І. Франко. Їхні політичні вподобання, життєвий досвід, конфігурація суспільного визнання були різними, проте у душі свого часу саме у науці, її інституціях вони бачили шанс здолати ситуацію національної безімен-

ності та імперсональності. Так зване українофільське покоління інтелігенції сформувало й пропагувало іншу від офіційно-імперської мотивацію наукової діяльності. Вона містила вагомий національно-патріотичний і соціокультурний компоненти. У даному контексті цілком зрозумілим є вибір, зроблений М. Грушевським на користь праці на національному полі науки. Він дався йому вільно, без примусу, за покликанням. Сам виїзд із Києва до Галичини був відважним кроком, виходив за межі корпоративних приписів і стереотипів.

Трактуючи успішну науково-організаційну діяльність М. Грушевського не можна не нагадати, що вчений увійшов в український науковий рух, коли в ньому вже були виразно сформовані елементи мобілізаційного характеру: 1) почався процес перетворення Товариства ім. Шевченка, яке діяло у Львові з 1873 р., на наукове; 2) питання про заснування кафедри української історії у Львівському університеті з формату політичних угод перейшло на рівень кадрового з'ясування.

Упродовж 17 років (1897–1913) М. Грушевський переобирався головою НТШ. Деякі його особисті риси, фантастична працездатність, свідомий вибір сфери